

**ПРО
ДМИТРА
ПАВЛИЧКА**

Збірник статей

<i>Григорій Штонь</i> . Націєвоскресний жмуток	430
<i>Дмитро Пилипчук</i> . Поет у дискурсі свободи	434
<i>Лариса Мороз</i> . Віра і гнів поета	453
<i>Галина Білик</i> . Розбудова громадянського мотиву в збірці «Вірші з Майдану» Дмитра Павличка	455
<i>Оксана Сліпушко</i> . Духовна вежа Дмитра Павличка	463

3. МОВА

<i>Віталій Дончик</i> . Дмитро Павличко — політик	468
<i>Іван Лопушинський</i> . Духовні постулати Дмитра Павличка у вимірі української національної ідеї	483
<i>Ірина Бабій</i> . Авторські неологізми у поезії Дмитра Павличка	493
<i>Анатолій Подолінний</i> . Не зрікся ні мови, ні пісні	500
<i>Володимир Калашник</i> . Афористичність поетичної мови Дмитра Павличка	501
<i>Наталія Малюга</i> . «О рідне слово, що без тебе я?»	504
<i>Надія Бобух</i> . Контрастиви в поетичних творах Дмитра Павличка	510
<i>Оксана Калита</i> . Засоби поляризації міфологізованих образів у «Віршах з Майдану» Дмитра Павличка	514

4. СОНЕТИ

<i>Олексій Мороз</i> . Сонетарій Дмитра Павличка	522
<i>Павло Мовчан</i> . Вічна форма сонета	528
<i>Людмила Таран</i> . Нотатки про сучасний український сонет	531
<i>Петро Засенко</i> . Сповідь поета	535
<i>Людмила Таран</i> . «Жити раз, але в огні...»	537
<i>Микола Жулинський</i> . «Сонет у громі серця возвести!»	543
<i>Микола Ільницький</i> . Драматургія сонета	547
<i>Олена Никанорова</i> . Пійманий небесами... ..	574
<i>Тетяна Савчин</i> . «Білі сонети» Д. Павличка: новаторство форми	578

5. РУБАЇ

<i>Олена Сьомочкіна</i> . Дорога як «велика подорож життя»	589
<i>Валерій Дяченко</i> . Рубайят Дмитра Павличка	594

6. ПІСНІ

<i>Світлана Барабаш</i> . Поезія пісні	601
<i>Олександра Німилович, Олена Юрош</i> . До питання музичної інтерпретації поезії Дмитра Павличка в пісенній творчості Володимира Івасюка	607
<i>Станіслав Довгий</i> . Родючий сад Дмитра Павличка	612

Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2006. — № 3. — С. 207–214; 6. Міхновський М. Самостійна Україна. — К.: Самостійна Україна, 2000. — 34 с.; 7. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 771 с.; 8. Радченко О. В. Національна ідея України — ціннісний підхід // Теорія та практика державного управління: 36. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. — Вип. 2 (25). — С. 23–30.

м. Херсон.

Ірина Бабій

АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ У ПОЕЗІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА¹

Одним із джерел збагачення мови є індивідуальне словотворення. Індивідуально-авторські неологізми «варто розглядати як складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) і асистемного (ненормативність, функціональна й емоційно-експресивна зумовленість, створення для ситуативних потреб) характеру» [6, с. 47], тому вони не так часто поповнюють словник сучасної мови. Індивідуальне словотворення «зумовлюється не стільки потребами мови як знакової системи, скільки потребами письменника, особливостями індивідуально-авторської картини світу» [5, с. 45].

Вивченням неологізмів займається окрема лінгвістична дисципліна — неологія. Сьогодні у неологічній літературі наявні різні терміни на позначення цих мовних одиниць: «лексичний новотвір», «авторський неологізм», «індивідуально-авторський новотвір», «оказіональне слово», «оказіоналізм», «неолексема», «лексична інновація» тощо. Дослідники їх нараховують понад тридцять, однак єдиного загальноприйнятого визначення okazіонального слова у лінгвістиці поки що немає, що пояснюється труднощами в розмежуванні узуальних та неuzuальних okazіональних слів. Особливим, специфічним є їх новизна, відсутність у лексичній системі мови та тісний безпосередній зв'язок із контекстом. У тлумачному словнику лінгвістичних термінів okazіональними називають «слова, що утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноновживаному словнику. Okазіо-

¹ *Studia metodologica* / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. — Вип. 30. — Тернопіль, 2010. — С. 14–18. Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Babiy_1.pdf

налізми мають індивідуальний характер, вживаються тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення» [2, с. 113].

Поява авторських новотворів викликана як мовними законами, так і позамовними чинниками: політичною ситуацією в державі, розвитком науково-технічного прогресу тощо. Відома дослідниця авторських неологізмів Г. Вокальчук слушно зауважує, що «індивідуально-авторські новотвори є специфічними одиницями, що поряд з узуальними лексемами здатні уміщувати в собі національно-культурний компонент мовної семантики, у своєрідній формі виражати особливості української мовної картини світу» [1, с. 5].

Особливо багатою на okazіональні одиниці є поезія. З виразними естетичними настановами авторські неологізми вживає у своєму поетичному мовленні відомий український письменник Дмитро Павличко. Вони органічно вплетені поетом у словесну тканину вірша, доповнюють своїми оригінальними, незвичними семантичними відгінками поетичні образи, допомагають відтворити авторську мовну картину світу. Загалом Д. Павличко, творячи свої неологізми, не відходить від традицій української словотвірної системи. Більшість його новотворів побудована за традиційними словотвірними моделями та типами.

У лінгвістичній літературі наявні різні класифікації авторських неологізмів. Найчастіше виділяють такі різновиди лексичних неологізмів індивідуального творення: семантичні, словотворчі та словотворчо-семантичні. У поетичному словнику Д. Павличка зустрічаємо лексеми всіх перелічених груп. Семантичні неологізми — це вживання звичних слів із новими, «нетрадиційними» значеннями, їх переосмислення, наприклад, переосмислення значень у словосполучах: «огненні, молоді слова», «русявий місяць», «пекельне слово», «німотна невмирущість», «трухлява душа» та ін.

Словотворчі неологізми утворені від тієї ж твірної основи, що й узуальне слово, але за допомогою інших афіксів або без них. Сюди ж відносять і т. зв. словотвірні варіанти — неологізми, які утворені за допомогою однотипних словотворчих афіксів. У Д. Павличка знаходимо іменник *птахва*. В українській мові поширеним є збірний іменник *птаство* із словотвірним суфіксом *-ств(о)*, як і *людство*, *студентство* та ін. Іменник *птахва* утворений за допомогою суфікса *-в(а)*, що має те саме значення збірності (пор.: *мушва*, *мишва*). Аналогічно: у Д. Павличка знаходимо іменник *вороннота*, у словнику — *вороння*.

Словотворчо-семантичні неологізми — це абсолютно нові слова і за значенням, і за формою. Вони, як правило, творяться від узуальних слів за поширеними в сучасній українській мові словотвірними моделями. А словотворчими засобами виступають і традиційні словотворчі елементи (напр., афікси), наявні в мові, і незвичні, нестандартні. У мовотворчості Д. Павличка, як і біль-

пості письменників, основна частина новотворів — словотворчо-семантичні, наприклад: *хмаролом*, *гранослов*, *брехлій*, *сйїнистий*, *пїмстливий*, *знелюбитись* та ін.

За граматичною характеристикою оказіоналізми Д. Павличка належать до чотирьох основних самостійних частин мови: іменника, прикметника, дієслова та прислівника. Особливістю ідіостилю поета є творення великої кількості прислівників. Так, у його творах зустрічаємо лексеми *навискоки*, *повзкома* (у словнику є *повзком*), «*підстрибом і перестрибом*», «*надовкіл та напрямці*», «*легкома*» («можна *легкома* знайти»¹ (с. 125)), *навпритул* («я підлетів до жінки *навпритул*» (с. 201)), *здвобіч* («*здвобіч* до нього підступили смерди») та ін. Вони, як правило, вжиті при дієсловах і мають дієслівні корені, чим доповнюють динаміку зображуваної поетичної картини або ж характеризують психологічний стан героя, зміни настрою тощо. Наведемо кілька прикладів: «О браття, як я хочу жити, / Свободу молоду любити / Не оддаля, а *встиск*, *впритул!*» (с. 292); «Ніколи не ховатися від грому / я перед сонцем не стояти *взгин*» (с. 154); «людинка недолуга / До мене йшла хильцем, *навперестриб*» (с. 262).

У поетичними словнику Д. Павличка виділяється велика кількість «оказіональних» іменників, які найчастіше є назвами осіб за різними ознаками, абстрактними чи збірними назвами. Можна виділити такі семантичні групи:

— назви осіб за родом діяльності: *летун*, *підхлібник* («*підхлібники* модерному поету», пор. з рос. «нахлебники»);

— назви осіб за певними рисами характеру: *брехлій* («Ти збрехав, та знай — *брехлій* / Також помирає» (с. 118)), *невторопи* («Ви мрієте, печальні *невторопи*» (с. 96));

— іменники — назви осіб чи предметів із суфіксами суб'єктивної оцінки: пестливості, здрібнілості — *діденя* («Що то значить — *діденя* молоде та скорє»), *гнізденько* (звичне — *гніздечко*) або збільшеності, згрубілості — *паняга* («Хлопці, *панягу* взяти у ліс» (с. 112)), *сатанюга*. В одному вірші автор наводить цілий ряд споріднених слів: «*Сніг, сніжок, сніжечок, сніження, сніженнятко, сніженняточко* моє»;

— назви зі значенням жіночості: *жайворониця* («жайвір співає для *жайворониці*» (с. 192));

— абстрактні назви: *далечизна* («блакитні *далечизни*»), *запаху-чість*, *падлюцтво*, *спрагнення*, *пожаління* («Тоді себе клянеш без *пожаління*» (с. 282)). Серед них виділяється велика група назв, що характеризують психологічний стан ліричного героя: *наляк*, *осорома*, *болість* та ін. («Він має власні *болесті*» (с. 163); «Вона мій страх спостерегла, / Вона мій *наляк* зрозуміла» (с. 65));

¹ Тут і надалі наводимо приклади за вид.: Павличко Д. Правда кличе: Поезії. — К.: Веселка, 1995.

— назви предметів: *посвітач* («Та хустина... У темноті — знамено й *посвітач*» (с. 76)), *трійло* («Байдужності смертельне *трійло* не вдерлося до жил моїх» (с. 184) — у значенні «отрута»);

— збірні іменники: *птахва*, *жраття* («сите *жраття*»), *крилля* («лелече *крилля*»), *вороннота*, *панва* та ін. («Стинали голови тиранам, царям і всім, хто єсть *панва*» (с. 287)), при творенні яких письменник застосовує суфікси зі значенням збірності: *-ств(о)*, *-в(а)*, *-j(а)*. Нерідко такі іменники створюють метафоричні образи, напр.: «І сміливо ступай на *леззя* / Гадючих підлих язиків» (с. 74) та ін.

Нерідко поет уживає віддієслівні іменники, утворені способом усичення, напр.: *наляк* від налякати, *спóчив* від спочивати («в трави зелені на *спóчив* лягти» (с. 66)).

«Оказіональні» прикметники Д. Павличка в основному побудовані за наявними в українській мові словотвірними моделями. Тут домінує суфіксальний спосіб творення, а словотвірними засобами є суфікси *-н(ий)*, *-ист(ий)*, *-лив(ий)* та ін. За значенням такі прикметники характеризують предмет за різними ознаками:

1. за зовнішнім виглядом: «*вигинясте* тіло»;

2. за внутрішнім станом: «*жаждива* душа», «звук *невтишеного* жалю» («Душе моя, чого бажаєш ти?.. / *Жаждива*, невтоленна і нага» (с. 39));

3. абстрактні назви, вжиті у переносному (метафоричному) значенні, напр.: «*непокривлена* душа», «*харалужний* голос», «*дзвонковиті* співи» («*Непокривлену* душу хотіли зламати, / Та ламалися тільки болючі кії» (с. 11));

4. характеризують певні об'єкти: «*колихливий* лан», «*колихлива* хвиля»; вони, як правило, утворені від дієслів.

Оригінальним смислом та способом творення виділяється прикметник «*хайживістський* ямби».

Поширені у поезії Д. Павличка й дієслова-неологізми, деякі з них відзначаються особливою незвичністю, високим ступенем «оказіональності», наприклад: «доброта *не глагоїть*», «вітер *гзиться*» («Співає сонце, як відданиця, / А вітер *гзиться*» (с. 64); «Їх доброта *не глагоїть* печалі / І мудрість *не розвіює* скорбот» (с. 147)).

Аналізуючи авторські неологізми Д. Павличка, не можна оминати «оказіональні» складні слова, які у поетичному лексиконі письменника займають окреме місце. Відомий мовознавець Н. М. Сологуб зазначає, що «складні слова дозволяють конденсувати зміст складного характеру, який виражається, як правило, словосполученнями. Саме ця конденсованість змісту дає змогу поетові передавати складні оцінні моменти за допомогою одного слова. Це особливо важливо для поетичної мови, яка підпорядковується вимогам розміру, рими тощо» [5, с. 47].

Серед «оказіональних» складних слів Д. Павличка найбільше знаходимо іменників та прикметників, які переважно є двооснов-

ними й утворені за словотворчими законами сучасної української мови. Як правило, всі композити Д. Павличка — етимологічно прозорі. Наприклад, прикметник *мудроокий*, утворений на базі словосполучення «*мудре око*», характеризує розум, мудрість героя:

Скажи ж бог нам правду:
Оцей молодець *мудроокий*,
Задуми великої повен (с. 71).

Або: прикметники *христомолящій* («Не зневажайте Прометея, *христомолящій* раби!» (с. 287)), *усміхненолиці*, *злочинно-гречні* («очі твої *злочинно-гречні*; гріхи твої *усміхненолиці*»). У поетичному контексті такі складні прикметники зазвичай виконують функцію метафоричного епітета або метафори.

Складні іменники — okazіоналізми у віршах Д. Павличка часто містять емоційно-експресивне забарвлення. Нерідко вони не позбавлені оцінної характеристики. Наприклад, зустрічаємо «okазіональні» складні іменники у таких контекстах: «Як ви не маєте душі, / Прислужники та *грошолови* / орденосні торгаші» (с. 40); «Деь над Гаваню літає / Американський *стервожер*». Іменники-неологізми *грошолов*, *стервожер* утворені продуктивним у сучасній українській мові способом складання з нульовою суфіксацією (*грошолов* ← гроші ловити; *стервожер* ← стерво жерти) і містять виразну негативну оцінність. З таким самим значенням ужито іменники у контексті: «На березі всесвітньої Коліхиди / З'явилися *юшкоїди* й *нуклеїди*» (с. 244).

У віршах Д. Павличка знаходимо велику кількість іменників, у складі яких одна з частин — прикладка, напр.: *дівчина-хімі*, *берізки-янголиці*, *мислі-ластівки*, *ангел-сповістун* та ін., наприклад: «Або ж у Калькутту, де *дівчина-хімі* / Просяває з лахміття, як сонце руде».

У поезіях авторські неологізми виконують поетичну роль, оскільки беруть активну участь у творенні поетичних образів, хоча нерідко і самі виступають словами-образами. Okазіоналізми увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надають експресивності, у відповідному контексті виконують виразну оцінну функцію. Хоча основне призначення неологізмів — це назвати те, найменування якому, на думку автора, відсутнє у словнику сучасної мови, тому однією з основних функцій таких мовних одиниць — номінативна. Хоча, як правило, «неологізм народився» і «живе» у певному контексті, там він і залишається, рідко переходить до активного загальнономовного вжитку.

Авторські неологізми у творах Д. Павличка також поліфункціональні, вжиті з виразною ідейно-художньою метою. Вони нерідко є компонентами тропів, чим збагачують образну систему поетичного мовлення автора. Через новотвори письменник виражає своє бачення світу, його філософське сприймання. Так, активну художньо-виражальну роль виконують неологізми у вірші «У небесах

схоластики...» (1958), в якому автор висловлює своє захоплення творчим ремеслом, накреслює майбутні цілі та формулює настанови, своє творче кредо, зіставивши два бачення творчого начала, два неба: «небеса схоластики» і «високе небо творчості», а саме:

У небесах схоластики
Не видно *мислі-ластівки*,
Не видно *думки-блискавки*,
Що бігає навскоки (с. 18).

Поет же «*вірує в інше небо*», заради якого готовий пожертвувати всім. Це «*високе небо творчості*»: «Мій дух у нім літатиме, / З *думками-ластів'ятами*, / І *блискавкою-мислю* / Своє життя я висловлю» — така програма Павличка-поета.

У вірші письменник звернувся до поетичного образу ластівки, що здавна є символом добра, чистоти, щастя. Автори «Словника символів культури України» (2002) характеризують ластівку як «символ добра і зла; весни; відродження; щастя; матері, коханої дівчини... Ластівку вважали “Божою пташкою”, створеною Господом із землі... У фольклорі, літературі ластівка символізувала ніжну матір, щиросердну лагідну мову, матусю» [4, с. 134]. Власне, через образи, які створюють складні слова *мислі-ластівки*, *думки-ластів'ята*, котрі варто вважати індивідуально-авторськими, простежується авторське бачення письменницької діяльності. «*Високе небо творчості*», перед яким схилив письменник голову і до якого прагне, в баченні тридцятилітнього поета повне *ластівочості*, чистоти, відкритості, правдивості, добра. Автор завершує вірш своєрідним зверненням до цього неба творчості:

Високе небо творчості,
Ти повне *ластівочості*,
Ти одягни чоло мені
В свої священні пломені!

Д. Павличко залюблений у мистецтво, у творчість. Натхнення як необхідний атрибут творчості він зіставляє із грозою, з часом, коли «Ятріє кров, / Правдивих почувань ревуча злива / З душі змиває пилюги покров, / Мигоче думка руйнівна й сяйлива, / Як блискавка — вогонь і світло йде / В одній словесній *непохопній* плоті» (с. 64). Щоб влучно схарактеризувати письменницьку працю, сам процес творіння, автор називає творчі пошуки «творчим *хмароломом*», а коли він минає, «змерзає дух, згубивши високості».

Справжніми митцями, титанами правди і духу, вчителями для Д. Павличка є Т. Шевченко та І. Франко. І. Дзюба писав: «По суті, Павличко створив свою власну розлогу шевченкіану і франкіану (причому остання — явище, яке не має аналогій у поезії), дав власну глибоку інтерпретацію двох титанів української духовності, поставивши їх у найгостріший зв'язок із сучасною

духовною потребою, спрямовуючи промінь їхньої мислі на наш час та нас самих» [3, с. 7]. Образ Т. Шевченка змальовано у вірші «Молитва», в якому автор звертається до Шевченка, ніби до Бога.

Отче наш, Тарасе всемогущий,
Що створив нас генієм своїм...
Ти, як небо, став *широкоплечо*
Над літами, що упали в грузь;
Віку двадцять першого предтечо,
Я до тебе одного молюсь (с. 69).

Із захопленням та повагою Д. Павличко говорить про ще одну нескорену дочку Прометея — Лесю Українку, оспівуючи її силу духу: «Збагни її безмежжя духу, / Її життя із трьох проклять — / Неволю, гіркоту, недугу — / І хай тебе думки болять. / Хай батоном їх *столосує* / *Жада* великої мети... / Із нею стань на *трудогорі* / Свого сяючого дня» (с. 73).

У збірці «Правда кличе!» (1958) Д. Павличко стає на захист рідної мови, зневажає і засуджує тих, хто її забуває: «Ти зрікся мови рідної. Ганьба / Тебе зустріне на шляху вузькому... / Впаде на тебе, наче сніг, журба — / Її не понесеш нікому!» (с. 12). Автор стверджує, що тепер ти не маєш «ні роду, ні народу», але й від чужинця «шани ждатимеш дарма — / В твій слід він кине *сміхпогорду*», чим виражає ставлення до людей, які забувають материнське слово, свою батьківщину. Вони заслуговують тільки на насмішки, на зверхнє ставлення.

У своєму наступному вірші «Вони печально говорили...» українців, які, перебуваючи десь за межами України, «нерідними словами хвалили рідних матерів», які не могли згадати материнських колискових, автор називає бездушними «*прислужниками*», «*грошоловами*», «*орденоносними торгашами*»: «— Навіщо вам своєї мови, / Як ви не маєте душі, / Прислужники та *грошолови*, / Орденосні торгаші!» (с. 40). Композитом *грошолови* автор називає тих, весь сенс життя яких — у збагаченні (грошолови ← ті, хто гроші ловить).

Українська ж мова для Д. Павличка — «мамина лагідна мова», «*дзвонковита*, пісенна мова, *прадідна*, своя» (с. 95), яка «лунає *слов'їно*» (с. 142).

Дивитися на радощі обнови,
Та материнської не чути мови —
Ото була б *загибель-смерть* моя (с. 142).

Як бачимо, Д. Павличко нерідко утворює нові слова, нові образи, навантажуючи їх необхідним у даному контексті смислом, певним емоційно-експресивним зарядом. Зазвичай, авторські неологізми Д. Павличка — поліфункціональні. Вони збагачують образну систему поетичного мовлення письменника.

Література

1. Вокальчук Г. Авторський неологізм в українській поезії ХХ ст. (лексикографічний аспект). — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 524 с.; 2. Ермоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. — К: Либідь, 2001. — 224 с.; 3. Павличко Д. В. Правда кличе: Поезії. — К: Веселка, 1995. — 318 с.; 4. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. — К: Міленіум, 2002. — 260 с.; 5. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. — К: Дніпро; Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1999. — 152 с.; 6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). — К: Пугач, 2005. — 388 с.

Анатолій Подолінний

НЕ ЗРІКСЯ НІ МОВИ, НІ ПІСНІ¹

1

В одному зі своїх інтерв'ю Дмитро Павличко сказав: «Серед письменників України радянських часів існувала група, яка чинила опір русифікації. Це були видатні люди — Олесь Гончар, Микола Бажан, Максим Рильський, Андрій Малишко. Усі вони працювали на систему, але постійно стежили за тим, як можна зберегти українське слово...»

І далі: «Якби не Гончар, не Рильський, не Малишко, то йшли б русифікатори потопом по нашій мові, по культурі».

І, звісно, якби не Дмитро Павличко та багато інших письменників. Із його життя наведу лише два епізоди, певно, не найзначніші, але такі, що дістають своїм світлом до самого дна тодішньої нашої підневільної дійсності.

2

Батько Дмитра через щось посварився з учителем свого сина і віддав сина до сусідньої школи — польської. Хлопчик був одним українцем у класі, і відразу відчув себе сином «другосортного» батька, пригнобленого народу. Вчителька втовкмачувала йому, що він поляк. Удома заперечували: пам'ятай — ми українці! Вчителька біла Дмитра по долонях залізною лінійкою, бо він не хотів декламувати польські вірші.

¹ Подолінний А. Зелене жито... : Вибрані твори. — Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. — С. — 228–230.